önceki fiyatları da ihtiva etmesi bakımından değişim oranlarının hesaplanmasına imkân vermektedir. 1640 tarihli ise son derecede geniş kapsamlı olarak hazırlanmıştır. Meselâ serâser denilen altın ve gümüşle dokunan kumaşların sadece içlerindeki altın ve gümüş miktarları tesbit edilmekle kalınmamış, kullanılacak ipeklerin cins ve miktarlarına da işaret edilmiştir. Hazır giyimden hasıra ve yapı malzemelerine varıncaya kadar hangi ölçülerdekilerin ne fiyatla satılması gerektiği gösterilmiştir; böylece bir bakıma fiyat verilirken malın standardı da ortaya konulmuştur. 1640 tarihli narh defteri sadece yiyecek, giyecek ve ihtiyaç maddeleri fiyatlarını değil hizmet fiyat ve standartlarıyla hijyen şartlarını da ihtiva etmektedir. Bu bakımdan tam bir ihtisab kanunnâmesi hüviyeti taşımaktadır. İstanbul'da verilen olağan narhlar için de ayrı defterler tutulmuştur. Ancak bunların 1190'dan (1776) önceki tarihlere ait olanları ya kaybolmuştur veya henüz araştırmaya açılmamıştır. Bu tarihten narhın kaldırılışına kadarki sürede verilen narh fiyatları ile bunlarla ilgili hüküm ve buyuruldular ise peş peşe yazılmak üzere bir defterde toplanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Narh Defteri, İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı Sicilleri, nr. 201; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Bayburtlugil), s. 72-73; Âlî Mustafa Efendi, *Fusûlü'l-hal ve'l-akd ve usûlü'l-harc ve'n-nakd,* Nuruosmaniye Ktp., nr. 3399, vr. 2ᵃ⁻ᵇ; a.mlf., *Künhü'l-ahbâr,* İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 90ᵇ; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 114; *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfii'l-mü'mimîn* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1980, s. 94-95; Tevkīî Abdurrahman Paşa, *Kānunnâme* (*MTM,* I/3 [1331] içinde), s. 497-544; Teşrifatîzâde Mehmed, *Defter-i Teşrîfât,* İÜ Ktp., TY, nr. 9810, vr. 60ᵇ-63ᵇ; Naîmâ, *Târih,* I, 250; II, 171; VI, 214; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler: Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (nşr. Hüseyin Ragıp Uğural), Ankara 1969, s. 25-27; Râşid, *Târih,* II, 148-149; *Kānunnâme-i Sultânî ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmânî* (nşr. Robert Anhegger – Halil İnalcık), Ankara 1956, s. 5-8; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye,* İstanbul 1922, I, 309; Sabri Ülgener, *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisâdî Muvazenesizlik Meselesi,* İstanbul 1951, s. 36, 65; R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIᵉ siècle,* Paris 1962, s. 326; Yusuf Ziya Kavakcı, *Hisbe Teşkilâtı,* Ankara 1975, s. 65 vd.; Celâl Yeniçeri, *İslâm İktisâdının Esasları,* İstanbul 1980, s. 321-322; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri,* İstanbul 1983; a.mlf., "XVIII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul Piyasası", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri, Bildiriler,* İstanbul 1989, s. 231-238; a.mlf., "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Mal ve Hizmet Fiatları", *TED,* sy. 9 (1978), s. 1-85; a.mlf., "1624 Sikke Tashihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri", *TD,* sy. 34 (1984), s. 123-182; a.mlf., "Narkh", *EI²* (İng.), VII, 964-965; Davut Aydüz, *İslâm İktisadında Narh ve Osmanlı Devletinde Narh Uygulaması,* İzmir 1994; Ömer Lütfü Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I: Kanunnâme-i İhtisâb-ı İstanbul el-mahrûsa", *TV,* I/5 (1942), s. 326-340; a.mlf., "Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa", *a.e.,* II/7 (1942), s. 15-40; a.mlf., "Kanunnâme-i İhtisâb-ı Edirne", *a.e.,* II/9 (1942), s. 168-177; a.mlf., "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *TTK Belleten,* XXXIV/136 (1970), s. 557-607; Halil İnalcık, "Bursa Şer'iye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", *a.e.,* XI/44 (1947), s. 693-708; a.mlf., "Bursa. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *a.e.,* XXIV/93 (1960), s. 45-97; Halil Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiatlar", *BTTD,* sy. 1 (1967), s. 36-40; a.mlf., "Bolu'da Eşya Narh Fiatları", *Çele,* sy. 12, Ankara 1964, s. 9-17; a.mlf., "Bolu'nun Kasapları ve Et Narh Fiatları", *a.e.,* sy. 13 (1964), s. 21-27; Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfî el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Âit Eseri Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem", *TED,* sy. 10-11 (1981), s. 239-278; Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Narh Uygulaması", *Kaynaklar,* sy. 3, Ankara 1984, s. 73-79; Sabri Sürgevil, "İzmir'de Fiyat Hareketleri ve Narh (1914-1918)", *TİD,* sy. 3 (1987), s. 79-113; Mustafa Öztürk, "Bursa'da Hububat Fiyatları (1775-1840)", *TTK Bildiriler,* XI (1994), s. 1715-1743.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

NAS
(النصّ)

Genelde, hüküm kaynağı olması yönüyle Kitap ve Sünnet'in ifadeleri anlamında, fıkıh usulünde lafzın açıklık düzeyini belirtmek üzere kullanılan bir terim.

Sözlükte "sözü sahibine kadar götürmek, bir şeyi açığa çıkarıp daha görünür hale getirmek için yukarı kaldırmak, bir şeyin son sınırına ulaşmak" gibi anlamlara gelen **nas** kelimesi İslâm ilimlerinde yaygın olarak iki anlamda terimleşmiştir. Bunlardan ilk akla geleni genel kullanımıdır ki Allah'ın ve Hz. Peygamber'in sözünü ifade eder. İkincisi fıkıh usulünde açıklık bakımından yapılan lafız ayırımında kullanılan anlamıdır.

1. Allah'ın ve Peygamber'in Sözü Anlamında Nas. İslâm ilimlerinde nas (çoğulu nusûs) denilince genellikle Kur'an ve Sünnet'in lafızları kastedilir. Kaynaklar sıralamasıyla ilgili anlatımlarda Kitap ve Sünnet yerine kısaca "nusûs" dendiği de olur. Nassın bu anlamdaki kullanımında âm-has, mutlak-mukayyet olması veya delâletinin zannîliği-kat'îliği gibi hususlar söz konusu edilmeksizin dildeki bütün özellikleriyle lafız kastedilir. Günümüze ulaşan erken dönem fıkıh literatürü içinde Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin eserlerinde de rastlanan bu kelimenin Şâfiî'nin eserlerinde sık sık geçtiği, hatta daha sonra belirgin hale gelecek teknik mânadaki nassı çağrıştıran kullanımlarının bulunduğu görülür (*er-Risâle,* s. 91, 106).

Bu anlamıyla nas vahyin metinsel verisi olduğundan teşrîin ve dinî bilginin temelini oluşturur; karşıtı genel olarak "ictihad"dır. İctihad, istidlâl ve kıyas gibi kavramlarla karşıt olarak zikredildiğinde nas Allah ve Peygamber'in sözünü, bu kavramlar da nasların akıl yoluyla açılımını anlatır. *Mecelle*'de, "Mevrid-i nasta ictihada mesağ yoktur" (md. 14) şeklinde ifadesini bulan genel anlayış da aklın nas karşısındaki pozisyonunu ve ictihadın alanını belirler. Nassın bulunduğu konularda ictihadın câiz olmayışı, nasların büsbütün ictihada kapalı olduğu değil nassın düzenlediği hususun nassa aykırı olacak bir şekilde alternatif bir düzenlemeye tâbi tutulmasının mümkün olmadığı anlamına gelir. Nitekim hemen bütün ictihadlar nas üzerinden yürütülür ve naslarla bağlantılıdır. Sünnî siyaset teorisinde imamın / halifenin seçimi nasla olmayıp ümmetin ictihadına bırakılmış bir mesele iken İsnâaşerî ve İsmâilî Şiî anlayışlarında imam nasla tayin edilir. Bu bağlamda nas terimi, Hz. Peygamber'in imam olacak kişiyi açıkça belirtmesini ve ondan sonraki imamların da kendilerinden sonrakini tayin etmesini ifade etmektedir.

2. Lafız Ayırımındaki Anlamıyla Nas. Hanefî usulcülerinin açıklık bakımından yaptıkları "zâhir, nas, müfesser ve muhkem" şeklindeki ayırım içinde nas terimi, mânasına açık bir şekilde delâlet eden ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebini teşkil eden, bununla birlikte te'vil, tahsis ve -vahiy süresi içinde- neshe kapalı bulunmayan lafzı ifade eder. Bu tasnifte nas açıklık yönünden müfesser ve muhkemden sonra, zâhirden önce gelir. İlk dönem Hanefî usulcülerinin tariflerindeki ortak noktayı şöyle ifade etmek mümkündür: Nas, sözün bağlamından anlaşılan bir karîne yardımıyla zâhire nisbetle daha fazla açıklık taşır ve bu durum lafzın sîgasından değil bizzat konuşandan kaynaklanır. Bunu açıklamak üzere Hanefî usul kitaplarında yaygın olarak verilen bir örnek Bakara sûresinin 275. âyetinde geçen, "Allah alım satımı helâl, ribâyı haram kıldı" ifadesidir. Bu sözden alım satımın helâlliği ve faizin haramlığı açık biçimde anlaşılmaktadır, yani usul terimiyle zâhirdir. Fakat söz bu anlamı bildirmek üzere sevkedil-

miş değildir, çünkü bu hükümler daha önceki âyetlerle bildirilmiştir. Sözün asıl sevk amacı, inkârcıların alım satımın da ribâ gibi sayıldığı iddiasını reddetmek ve bunların farklı şeyler olduğunu vurgulamaktır. Şu halde ifade alım satımla ribânın aynı şeyler olmadığı hususunda nastır. V. (XI.) yüzyılın sonlarına kadar zâhirin tanımında sözün sevk sebebi olmama şartı aranmazken bazı müteahhirîn Hanefî usulcüleri nas ve zâhiri ayırt etmek için bu şartı koşmaya başlamıştır (diğer bazı meselelerle birlikte bu konudaki tartışmalar için bk. M. Edîb Sâlih, I, 147-164).

Nassın hükmü te'vil, tahsis veya neshi hakkında delil bulunmadıkça gereğince amel etmektir. Bu yönüyle zâhir gibi olmakla birlikte açıklık düzeyi bakımından ondan daha üstün olduğu için teâruz halinde nassın anlamına öncelik verilir. Meselâ çocuğun emzirilme süresiyle ilgili âyetlerden birinde, "Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirir" (el-Bakara 2/233), diğerinde, "Çocuğun karında taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır" (el-Ahkāf 46/15) demiştir. Birinci âyet, doğrudan ve özellikle emzirme süresini beyan için geldiğinden o konuda nastır. İkinci âyet ise emzirme süresi konusunda nas değil zâhirdir. Çünkü âyetin asıl sevkediliş amacı annenin çocuk üzerindeki hakkını bildirmektir.

Mütekellimîn metoduna göre yazılmış usul eserlerinde ise açık lafızlar genellikle zâhir ve nas şeklinde ikiye ayrılır; te'vile açık olmayanlar nas (veya mübeyyen), açık olanlar zâhir diye isimlendirilir (Gazzâlî, I, 345, 384). Buna göre cumhurun terminolojisinde zâhir Hanefîler'deki zâhir ve nassa, nas da Hanefîler'deki müfessere tekabül etmektedir. Özellikle Fahreddin er-Râzî'den itibaren bir kısım usulcü tarafından muhkemin nas ve zâhiri kapsayan bir terim olarak kullanıldığı dikkate alındığında cumhurun müteahhirînine göre muhkemin Hanefîler'deki zâhir, nas ve müfesseri içine alan geniş kapsamlı bir terim olduğu söylenebilir.

Öte yandan Gazzâlî nas kavramının âlimler arasındaki üç farklı kullanımını şöyle açıklar: **1.** Zâhir lafız anlamında. Zâhirin nas olarak adlandırılması Şâfiî'nin kullanımı olup kelimenin sözlük anlamına uygundur. Buna göre nassın tanımı zâhirin tanımı gibi olup "kendisinden, kesin olmaksızın zannı galiple bir mâna anlaşılan lafız" demektir. **2.** Uzaktan yakından başka ihtimale açık olmayan lafız anlamında. En yaygın ve en tutarlı olanı budur. Meselâ "beş" lafzı böyledir; ne dörde ne altıya ne de başka bir sayıya ihtimali vardır. **3.** Herhangi bir delilin desteklediği makbul bir ihtimalin söz konusu olmadığı lafız anlamında. Delilin desteklemediği ihtimal ise lafzı nas olmaktan çıkarmaz (*a.g.e.*, I, 384-386; Karâfî'nin benzer gruplandırması için bk. *Şerḥu Tenḳīḥi'l-fuṣûl*, s. 36).

Mütekellimîn metodunu benimseyen birçok usulcü tarafından nassa örnek olarak has lafızların (sayı isimleri, özel isimler, tür ve cins isimleri) seçilmesi nas için özel sîga arama gayretinden kaynaklanır. Şâriin kastının bilinmesiyle ilgili olarak nas lafızda ilâve bir karîneye ihtiyaç olmaksızın dili bilmenin maksadı bilmeye yeterli olacağını, nas değil ihtimalli bir lafız söz konusuysa bazı hâricî karînelere ihtiyaç duyulacağını öne sürmelerinin sebebi de budur. Hanefîler ise nassı has lafıza indirgemenin yanlışlığına dikkat çekerek nassın özel bir sîgası olmadığını, lafzın nas olmasının sözü söyleyenin kastına bağlı olduğunu, bu yüzden has lafızlar gibi âm lafızların da nas haline gelebileceğini kabul etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Taʿrîfât, "nṣṣ" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1405-1409; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 19, 83, 91, 106, 404, 478, 483, 501, 560, 576; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luġa* (nşr. Remzî Münîr el-Baʿlebekkî), Beyrut 1987, I, 145; Bâkıllânî, *et-Taḳrîb ve'l-irşâd* (nşr. Abdülhamîd b. Ali Ebû Züneyd), Beyrut 1413/1993, I, 340-341; İbn Fûrek, *el-Ḥudûd fi'l-uṣûl* (nşr. Muhammed es-Süleymânî), Beyrut 1999, s. 140; Debûsî, *Taḳvîmü'l-edille* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 116-117; Ebü'l-Hüseyin el-Basrî, *el-Muʿtemed* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1983, I, 295; Şerîf el-Murtazâ, *eẕ-Ẕerîʿa ilâ uṣûli'ş-şerîʿa*, Tahran 1376, I, 328; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-ʿUdde fî uṣûli'l-fıḳh* (nşr. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî), Riyad 1414/1993, I, 138; İbn Hazm, *el-İḥkâm*, Beyrut 1985, I, 42; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-ʿUdde fî uṣûli'l-fıḳh* (nşr. M. Rızâ el-Ensârî el-Kummî), Kum 1417, I, 407; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Faḳih ve'l-mütefaḳḳih* (nşr. İsmâil el-Ensârî), Beyrut 1400/1980; Bâcî, *İḥkâmü'l-fuṣûl fî aḥkâmi'l-uṣûl* (nşr. Abdullah M. el-Cübûrî), Beyrut 1989, s. 71-72; Ebû İshak eş-Şîrâzî, *Şerḥu'l-Lümaʿ* (nşr. Abdülmecîd Türkî), Beyrut 1408/1988, I, 449; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fî uṣûli'l-fıḳh* (nşr. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb), Mansûre 1997, I, 336; Pezdevî, *Kenzü'l-vüṣûl* (Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* içinde, nşr. Muhammed el-Muʿtasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, I, 123-130; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uṣûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372, I, 164-165; Gazzâlî, *el-Müstaṣfâ*, Bulak 1324, I, 345, 384-386; Üsmendî, *Beẕlü'n-naẓar fi'l-uṣûl* (nşr. M. Zekî Abdülber), Kahire 1412/1992, s. 269-272; İbn Rüşd el-Hafîd, *eż-Żarûrî fî uṣûli'l-fıḳh* (nşr. Cemâleddin el-Alevî), Beyrut 1994, s. 101-107; Nizâmeddin eş-Şâşî, *el-Uṣûl* (nşr. M. Ekrem en-Nedvî), Beyrut 2000, s. 60-64; Şehâbeddin el-Karâfî, *Nefâʾisü'l-uṣûl fî şerḥi'l-Maḥṣûl* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Mekke 1418/1997, II, 558, 629-630, 632-641; a.mlf., *Şerḥu Tenḳīḥi'l-fuṣûl* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1993, s. 36; Muhammed b. Mahmûd el-İsfahânî, *el-Kâşif ʿani'l-maḥṣûl fî ʿilmi'l-uṣûl* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1419/1998, V, 32-47; Habbâzî, *el-Muġnî* (nşr. M. Mazhar Bekā), Mekke 1403/1983, s. 125-129; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1986, I, 141-154; Sığnâkī, *Kitâbü'l-Vâfî fî uṣûli'l-fıḳh* (nşr. Ahmed M. Hamûd el-Yemânî), Kahire 1423/2003, I, 279-297; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (nşr. Muhammed el-Muʿtasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, I, 123-130; Sadrüşşerîa, *et-Tavżîḥ fî ḥalli ġavâmizi't-tenḳīḥ* (nşr. M. Adnân Dervîş), Beyrut 1998, I, 274-279; İtkānî, *et-Tebyîn* (nşr. Sâbir Nasr Mustafa Osman), Küveyt 1420/1999, I, 185-190; İbn Melek, *Şerḥu'l-Menâr*, İstanbul 1316, s. 98-99; İzmîrî, *Ḥâşiye ʿale'l-Mirʾât*, İstanbul 1309, s. 397-402; *Mecelle*, md. 14; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, s. 65-66; M. Edîb Sâlih, *Tefsîrü'n-nuṣûṣ fi'l-fıḳhi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, I, 142-226; Fadime Sarıbaş, *Klasik Hanefî Fıkıh Usulünde Lafız-Anlam İlişkisi Bakımından Zahir ve Nass* (yüksek lisans tezi, 2004), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; A. J. Wensinck – [J. Burton], "Naṣṣ", *EI²* (İng.), VII, 1029.

H. Yunus Apaydın

NÂS SÛRESİ

(سورة الناس)

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz on dördüncü ve son sûresi.

Adını her âyetinin sonunda yer alan **nâs** (insanlar) kelimesinden alır. Altı âyet olup fâsılası "س" harfidir. Felak sûresiyle birlikte Muavvizeteyn (Muavvizetân: her türlü kötülükten Allah'a sığınmayı ifade etmekle başlayan iki sûre) ve Mukaşkışetân (şirk ve nifak hastalığından uzak olmaya vesile olanlar), İhlâs ve Felak sûreleriyle birlikte Muavvizât adını alır. Nâs sûresinin Felak sûresiyle birlikte nâzil olduğu konusunda ittifak varsa da Mekke döneminde mi yoksa Medine döneminde mi indirildikleri hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak sûrenin muhteva ve üslûbu Mekkî olduğu yönündeki görüşleri kuvvetlendirmektedir (nüzûl zamanı ve nüzûl sebebiyle ilgili değerlendirmeler için bk. **FELAK SÛRESİ**).

Felak sûresinde olduğu gibi Nâs sûresinde de kötülüklerinden Allah'a sığınılacak şeyler bildirilir. Sûrede, pusuda bekleyip kötü düşünceler aşılayan cin ve insan şeytanının şerrinden Allah'a sığınılması emredilmektedir. İlk üç âyetinde Allah'ın "rab, melik, ilâh" sıfatlarına vurgu yapılması O'nun ebeveyn şefkati gibi insanlara olan yakınlığına, koruyuculuğuna, bütün kötülükleri etkisiz kılma hâkimiyet ve gücüne işaret etmektedir. 4. âyette kötülüklerinden sığınılacak varlıkların nitelikleri belir-